

TÜRKÇEDE ÇİFT GEÇİŞLİ FİİLLER

Ditransitive Verbs in Turkish

*Jale ÖZTÜRK**

Özet

Nesneye derin yapıda bakılınca, geçişli fiillerin aldıkları yönelmeli öğelere de nesne denilebilir. Yönelmeli nesnelerin varlığını kabul ettiğimiz takdirde de bazı fiillerin hem yüklemeli hem yönelmeli zorunlu öge aldıklarını görmekteyiz. Bu şekilde hem yüklemeli hem yönelmeli zorunlu öge alan bu tür fiillere çift geçişli fiil diyebiliriz. Öyle ise fiiller nesne alma durumlarına göre geçişsiz, geçişli ve çift geçişli olmak üzere üç kısımda incelenebilir.

Anahtar Kelimeler: Nesne, Yükleme, Yönelme, Çift Geçişli Fiil.

Abstract

When we look at deep structure of the object, it can be said that transitive verbs which take dative elements are also objects. If we accept the existence of dative objects we can also see that some verbs take both accusative and dative mandatory elements. These kinds of verbs (that take accusative and dative elements) can be called ditransitive verbs. Thus, verbs can be classified under three headings as transitive, intransitive and ditransitive according to their states of taking objects.

Key Word: Object, Accusative, Dative, Ditransitive .

Giriş

Fiilleri içerikleri bakımından üçe ayırmak mümkündür; oluş fiilleri kılış fiilleri ve durum ve tasvir bildiren fiiller. Bunlardan oluş bildiren fiiller geçişsiz, kılış bildiren fiiller geçişli, durum ve tasvir bildiren fiillerin ise çoğu geçişsiz olmakla beraber birkaç fiilin de geçişli olduğu görülmektedir.¹ Oluş fiilleri kendi kendine yapma ifade ettiği için her hangi bir nesne almazken, kılış fiilleri zorunlu olarak bir nesneye ihtiyaç duyarlar. Bu açıdan zorunlu öge olarak nesne isteyen fiillere geçişli, nesne istemeyen fiillere geçişsiz fiil denmektedir. Biz bu çalışmada öncelikle geçişli fiilin zorunlu ögesi olan nesne kavramına derin boyutlu bakacağız. Nesne teriminin yalnızca ekli veya eksiz yükleme hâlinde olan öge için kullanılması ne kadar doğrudur? Türkçede yönelmeli hattâ çıkmalı nesnelere de yok mudur? Bu yazıda çıkmalı nesnelere çok, özellikle öteden beri bazı araştırmacılar tarafından öne sürülen yönelmeli nesne konusuna açıklık getireceğiz. Türkçe Sözlük'ten (TDK) zorunlu öge olarak hem yönelmeli hem yüklemeli öge isteyen fiilleri tespit ederek bu fiillere **çift geçişli (ditransitive)** fiil diyebilir miyiz sorusunun cevabını arayacağız.

Öncelikle geçişli fiilin zorunlu ögesi olan nesne kavramı üzerine araştırmacıların neler dediklerine bakalım:

Nesne için “Yüklem *etkisini üzerine alan, öznenin yaptığı eylemden etkilenmiş varlık ya da niteliği gösteren tümce ögesine nesne* denir.” diyen Dizdaroğlu, nesnenin bulunduğu her cümlede etkilenme olduğunu belirtir ve bu etkilenmenin nesne aracılığıyla olduğuna dikkat çeker.²

* Yrd. Doç. Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi, ozturkj@gmail.com

¹ Zeynep Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara 2003, s. 531-533.

² Hikmet Dizdaroğlu, **Tümcebilgisi**, TDK Yayınları, Ankara, 1974, s. 77.

Ergin ise ,“Fiilin tesir ettiği nesneyi, şahsı, şeyi karşılayan cümle unsurudur. Fiillerin bir kısmı yapma, bir kısmı olma ifade eder. Yapma ifade edenlerin hareketi fiilden başka bir nesneye yönelir, ona tesir eder. Olma ifade edenlerin hareketi ise faile yönelir, onun üzerinde kalır. Demek ki geçişli fiiller tesir edecek bir nesne isterler. İşte bu nesneyi karşılayan cümle unsuru nesnedir. Şu hâlde nesne, yalnız fiili geçişli cümlelerde bulunur, der. Fiilin etkilediği unsurun nesne olduğunu, nesneyi yalnızca geçişli fiillerin istediğini ifade eden Ergin, fiilin tesir ettiği şeyi karşılama özelliği üzerinde durmuş, ancak nesnenin yalnızca ekli veya eksiz akuzatifle yüklemle bağlandığını dile getirmiş, fiilin tesirini üzerine alan diğer hâl çekimli unsurlardan hiç söz etmemiştir.³

Nesne için “Cümlede yüklem bildirdiği, öznenin yaptığı işten etkilenen öge nesnedir. Nesne, sadece yüklemi geçişli fiil olan cümlelerde bulunur. Geçişli fiiller, nesneye yönelerek onu etkiler. Nesne, geçişli fiil cümlelerinin zorunlu ögesidir. Yani geçişli fiilin gösterdiği hareketin nesne olmadan gerçekleşmesi mümkün değildir. Geçişsiz fiillerde ise kılış ve oluş öznenin üstündedir. Böyle fiiller nesne istemez.”, diyen Karahan, geçişsiz fiillerde kılış ve oluş öznenin üzerinde iken geçişli fiillerin nesneye yönelerek onu etkilediğini söyler ve nesnenin geçişli fiillerin zorunlu ögesi olma özelliğine dikkati çeker.⁴

Bilgegil,“Yüklemi geçişli fiil olan bir cümlede, bu yüklemnin etki alanını ifade eden kelime veya kelime grubu nesneyi teşkil eder, diyerek nesnenin geçişli fiilin etki alanını ifade etme özelliğine vurgu yapar ve –i hâlinde olanların belirtili, yalın hâlde bulunanların belirtisiz nesne adı aldıklarını belirtir.⁵

Kahraman da “Adın ekli ve eksiz nesne durumunda bulunan tümleçlerdir” şeklinde tanımladığı nesnenin belirtili ve belirtisiz nesne olarak ikiye ayrıldığını ifade eder.⁶

Eker, bir tümce veya yan tümce içinde yüklemle doğrudan ilişkili olan ögedir. Geçişli eylemlerle oluşturulan yüklem nesne alabilir. Belirtili nesne ve belirtisiz olmak üzere iki türlü nesne vardır dedikten sonra, Boz’un bu konudaki çalışmasına atıfta bulunarak tümce öğelerini belirlemede derin yapının göz önüne alınması durumunda +Dan ekli öğelerin de nesne olabileceği görüşü olduğundan söz eder.⁷

Banguoğlu “Cümlede kimsenin dolayısı ile yüklemnin etkilediği kişiyi veya şeyi temsil eden kelimeye nesne diyoruz.” şeklinde tanımladığı nesnenin adların kimi ve kim hâllerinde olduğunu belirtir ve “istem yönünden ortada fiillerden ve kime hâlinde nesne isteyen fiillerden bahsettik. Gerçekten az sayıda bazı fiiller anlamca geçişli olmakla beraber kime hâlini isterler.” diyerek şu örnekleri verir: “Hemşire hastaya bakıyor. Bu çocuğa kıymayın. Kamyon bir ineğe çarptı çocuklar erkenden işe başladılar.” Verilen bu örneklerde de açıkça görüldüğü gibi, yönelmeli bazı isimlerin de cümlede nesne olabileceğine işaret eden Banguoğlu, bu bakış açısıyla, Dizdaroğlu, Ergin, Karahan, Bilgegil ve Kahramandan farklı olarak kimi hâli yanında kime hâlindeki nesnelere de var olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca burada dikkat çeken başka bir durum da Banguoğlu’nun **bak-** ve **kıy-** eylemlerini geçişli olarak değerlendirmesidir, hâlbuki bilindiği üzere **bak-** ve **kıy-** fiilleri yüklemeli bir tamlayıcı almazlar. **çarp-** fiilinde de dikkati çeken yüklemnin etkisini üzerine alan ögenin bazen yönelmeli, bazen yüklemeli öge almasıdır: arabayı **çarp-**, arabaya **çarp-**, bazen de ikisini de aynı cümlede alabilmektedir. Kafayı pencereye çarp- gibi.⁸

Banguoğlu gibi farklı bir düşünceye yer veren bir başka araştırmacı da Emre’dir. Emre, ikinci nesne tümleci adını verdiği cümle ögesini şu şekilde izah ediyor: “İkinci nesne tümleci: Vermek fiiliyle ve anlam değeri buna yakın fiillerle kurulan cümlelerde iki nesne tümleci bulunur; e- belgili olanlara ikinci nesne tümleci denilir: Çocuğa annesi bir kitap verdi. Öğretmen sınıfa matematik dersi verdi. –Alınan haberler gönüllere sevinç getirdi. – Dadı hasta çocuğa ilâcını içirdi.- Anne yaramaz çocuğa ceza verdi.

³ Muharrem Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1972, s.400.

⁴ Leyla Karahan, **Türkçede Söz Dizimi**, Akçağ Yayınları, Ankara 2005, s. 25.

⁵ Kaya Bilgegil, **Türkçe Dilbilgisi**, İstanbul, Güzel Sanatlar Matbaası 1963, s. 31-32.

⁶ Tahir Kahraman , **Çağdaş Türkiye Türkçesi Dilbilgisi**, Ankara, 1996, s. 188.

⁷ Süer Eker, **Çağdaş Türk Dili**, Grafiker Yayınları, Ankara 2004, s. 455-456.

⁸ Tahsin Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, TDK Yayınları, Ankara 1995, s. 528.

v.b.**Gönder-** , **göster-** , **yolla-**, **ısmarla-**... ve anlamca yakınları fiillerle kurulan cümleler de ikinci nesne tümleci alır".⁹

Yine aynı makalede Emre , +Dan ekli nesnelere de söz etmekte, ancak bir farkla , yönelmeleri ikinci nesne tümleci diye adlandırırken, çıkmalı olanların nesne rolünü oynadıklarını belirtmiştir. *Ten tümleci nesne (object) rolünü oynayabilir: "Vekil uzun uzun ekonomik işlerden bahsetti. – Kendisini gördüm ama o işten söz açmadım. – Herkes ondan şüpheleniyor. vb."* Ayrıca Emre'nin verdiği örneklerde Banguoğlunun verdiği örneklerden farklı olarak hem yüklemeli hem yönelmeli zorunlu etkilenen görülmektedir.¹⁰

Banguoğlu ve Emre gibi yönelmeli nesnelere söz eden bir başka araştırmacı da Eckmann'dır. Yönelmeli nesnelere Eckmann da *dolaysız nesne* terimi ile karşılama ve bu nesne türünden örnekler vermiştir:

"**Nesne**, Fiilin ifade ettiği harekete uğrayan şahıs veya nesneyi belirten bir kelime veya kelime grubudur. Nesne, dolaysız (akuzatif hâlinde) veya dolaylı (datif hâlinde) olabilir."(Eckmann, 1988; 152) diyen Eckmann, aynı konuya **datifin kullanışları** bölümünde de yer vermiştir; "birçok isim veya fiil, vasıta ve gâye ifadesi için datif eki alırlar (dolaylı nesne datifi) : ol kentni Hacı Benging vârisleri-ga bedri " o şehri Hacı Bey'in varislerine verdi"Z 15b:5, eyesige kaytardum eşyasını " eşyasını kendisine iade ettim" İsk. 211a:3, Hazret-i Sahib Kıranga haber boldı " Hazret-i Sahipkırana (Timur'a) haber ulaştı." Z 38b:9s. 60152" Eckmann'ın verdiği örnek cümlelerde de fiillerin hem yönelmeli ve hem yüklemeli zorunlu öge aldıkları görülmektedir.¹¹

Şimşek ise nesne türleri başlığı altında *dolaylı nesne* adını verdiği nesneyi şu şekilde izah etmiş: "Türkçede kimi yönelmeli ve çıkmalı tümleçlerle araç tümleçlerinde nesne özelliği görülmektedir. Örneğin "Otomobil ağaca çarptı/ Hasta verilen muhâlebiden yedi/ Onunla Ankara'da karşılaştım tümcelerinde italik dizili tümleçler, nesne özelliği taşımaktadır. Çünkü bağlandıkları kılıştan doğrudan etkilenmektedirler, dedikten sonra dolaylı nesnelere; yönelmeli nesne, çıkmalı nesne, araçlı nesne, ilgeçli nesne olmak üzere dörde ayırmıştır. Şimşek, bu duruma pek az kaynakta yer verildiğini belirtmiş ve nesne, kılışın etkisini doğrudan alan öge olduğuna göre bu tür öğelerin de nesne olarak değerlendirilmesi gerektiğini özellikle belirtmiştir.¹²

Samim Sinanoğlu da Türkçede -i'li ve -e'li olmak üzere iki çeşit nesnenin olduğunu ve bazı fiillerin anlam farkı bile olmadan iki çeşit nesne ile kullanılabilirdiğini şu örnekler üzerinde izah eder: *birini vurmak- birine vurmak, bir yeri teşrif etmek- bir yere teşrif etmek*.¹³

Banguoğlu, Emre, Eckmann, Sinanoğlu ve Şimşek'in verdikleri örneklerden ve değerlendirmelerinden şu sonuca ulaşıyoruz: Bazı geçişli fiiller yönelmeli nesne alırlar.

Boz bu konuda yaptığı tespitlerde +A ekli nesne için; anlamca geçişli fiillerin +I yerine +A' yı zorunlu öge olarak almaları durumunda bu öğeler +A ekli nesne olarak kabul edilebilir diyerek +A ekli (yönelmeli) nesnenin varlığını kabul eder.¹⁴

Deny de bak- ve şaş- fiillerini geçişli fiil olarak kabul eder ve bu fiillerin aldıkları yönelmeli zorunlu öğelerin fiilin etkisini üzerine aldıklarını, yani nesnelere olduklarını kabul eder.¹⁵

Aliyeva yönelmeli, bulunmalı ve çıkmalı öğelerin hepsinin dolaylı tümleç olarak değerlendirilemeyeceğini ve bu ekleri alan öğelerin ne zaman yer zarflığı (dolaylı tümleç), ne zaman nesne olacağını şu örnekler üzerinde izah etmiştir:

⁹ A. Cevat Emre Türkçede Cümle, TDAY- Belleten 1954, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1954, s. 128

¹⁰ A.Cevat Emre, **age**, s. 128

¹¹ Janos Eckmann, **Çağatayca El Kitabı**, Çev: Günay Karaağaç, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1988, s. 59.

¹² Rasim Şimşek, **Örneklerle Türkçe Sözdizimi**, Kuzey Gazetecilik ve Matbaacılık ve Ambalaj San. A.Ş. Trabzon 1987, s. 111-115.

¹³ Samim Sinanoğlu, Basit Cümlede Nesne ve Tümleç, **Türk Dili**, C. 6, S. 67, TDK Yayınları, Ankara 1957, s. 368-371.

¹⁴ Erdoğan Boz, Türkiye Türkçesinde +Dan Ekli Nesne Ögesi Üzerine, **V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri**, TDK Yayınları, Ankara 2005, s. 501-511.

¹⁵ Jean Deny, **Türk Dili Grameri**, Çev: Ali Ulvi Elöve, TDK Yayınları, Ankara 1941, s. 185.

Bu kitabı ona ver. ona (dolaylı nesne)

Yalanlarına artık kimse inanmıyor.yalanlarına (dolaylı nesne)

Ben kimsenin işine karışmam. kimsenin işine (dolaylı nesne)

Bunu kimden duydun. kimden (dolaylı nesne)

Dostlarım arasında öyle biri yok. dostlarım arasında (yer zarflığı)

Güneş güler, kuşlar uçar havada. Havada (yer zarflığı)¹⁶

Aliyeva'nın da belirttiği gibi 1. cümlede **ver-** fiilinden **bu kitabı** ögesi yanında **ona** ögesi, inanma- fiilinden de **yalanlarına** ögesi, **karışma-** fiilinden **kimsenin işine** ögesi, **duy-** fiilinden **kimden** ögesi etkilenmektedir. Ancak **dostlarım arasında** ve **havada** ögeleri yüklemden etkilenmemekte, yüklem anlamını yer açısından tamamlamaktadırlar.¹⁷

Aynı görüşe Börekçi de rastlıyoruz: *Sana baktım, âşık oldum Türkiye* cümlesinde “Sana” tamlayanı “yalın” ya da belirtme durumunda olmadığı için, bak- fiilinin geçişli kabul edilmediğini, hâlbuki işlevsel niteliği ile yaklaşıldığında bak- fiilinden etkilenenin **sana** ögesi olduğunu söyleyen Börekçi, bak- fiilinin geçişli sayılması gerektiğini ifade eder. *Sokakta ayak üstü konuştuk oradan buradan* cümlesindeki *oradan buradan* ögesini de +Dan’lı nesne olarak değerlendirmesiyle klasik nesne anlayışının dışına çıkmıştır.¹⁸

Dikkati çeken başka bir durum da yükleme ve yönelme hâlinin Anadolu ağızlarında birbirinin yerine kullanılmasıdır. Özellikle Korkmaz “*Batı Anadolu ağızları içine serpilmiş bulunan bu görünüm, böyle bir yaygınlık ve kurallılık göstermemekle birlikte yer yer öteki bazı Anadolu ağızlarında da göze çarpmaktadır.*” diyerek Batı Anadolu ağızlarında bu duruma sık rastlandığını söylemiştir.¹⁹ Günay da Rize ağızından benzer örnekler tespit etmiştir.²⁰ Bu eklerin birbirinin yerine kullanılması eklerin işlevlerinin birbirine yakın olduğunu gösterir.

Yalnızca Anadolu ağızlarında değil, tarihî Türk lehçelerinde de yönelme ve yükleme hâllerinin işlev yakınlığı dikkat çekmektedir. Çağataycada yönelme hâlinin bu görevine Eckmann *dolaylı nesne datifi* adını vermektedir.²¹ Karamanlıoğlu da Kıpçak Grameri adlı eserinde Kıpçakça’da yönelme hâli hakkında bilgi verirken Kıpçak gramerlerinde **yönelme hâli**’nin yükleme hâli –nı/ni ile birlikte “mef’ulü bih” olarak beraber ele alındığını, ancak aradaki farkın belirtilmediğini ve yükleme hâline birinci mef’ul, yönelme hâline de ikinci mef’ul dendiğini belirtmiştir.²²

Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere nesne, yüklemi geçişli fiil olan bir cümlede, bu yüklem etkisi alanını ifade eden ekli ya da eksiz yükleme hâli (akuzatif) kelime veya kelime grubudur ifadesini şüphesiz karşılamak gerekir; bazen yüklem etkisi alanını ifade eden öge yükleme yönelmeli veya çıkmalı olarak hatta vasıta hâli ile de bağlanmış olabilir. Nesne kavramını derin yapıda düşürsek, fiilin gerçekleşebilmesi etkileyeceği varlığa bağlıdır, fiil, ancak o varlık üzerinde gerçekleşebilir. Örneğin *okuyacağımız bir şey* olmadan *okuma* eylemi, *atacağımız bir şey* olmadan *atma* eylemi gerçekleşemez. O hâlde bizim bir ögeye nesne diyebilmemiz için iki şartın yerine gelmesi gerekir. Birincisi eylemin gerçekleşebilmesi için o ögenin zorunlu olması, ikincisi eylemin etkisinin o öge üzerinde hissedilmesi. Bu açıdan baktığımızda Banguoğlu’nun²³, Emre’nin²⁴ ve Eckmann’ın²⁵, Şimşek’in,²⁶ Sinanoğlu’nun,²⁷

¹⁶ A Hatire Aliyeva, “Türkiye Türkçesinde İsmi Hâlleri ve Nesnenin İfade Vasıtaları”, **V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri**, TDK Yayınları, Ankara 2005, s. 158-161.

¹⁷ Hatire A Aliyeva, **age**, s. 158-161.

¹⁸ Muhsine Börekçi Türkçe, Öğretimi Açısından Çatı Kavramı, **V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri**, TDK Yayınları, Ankara 2005, s. 487-499.

¹⁹ Zeynep Korkmaz, Batı Anadolu Ağızlarında Yazı Dilinden Ayrılan İsim Çekim Ekleri ve Fonologie- Morfologie Bağlantısı, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar 2.Cilt**, TDK Yayınları, Ankara 2005, s. 223.

²⁰ Turgut Günay, **Rize İli Ağızları**, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara 1978, s. 110.

²¹ J.Eckmann, **age**, s. 60-61.

²² Ali Fehmi Karamanlıoğlu, **Kıpçak Türkçesi Grameri**, TDK Yayınları, Ankara 1994, s. 67-68.

²³ Tahsin Banguoğlu, **age**, s. 528.

²⁴ A.Cevat Emre, **age**, s. 128.

²⁵ J.Eckmann, **age**, s. 60-61.

Aliyeva'nın²⁸, Börekçi'nin²⁹ de belirttikleri gibi geçişli fiillerin aldıkları bazı yönelmeli ögelere de nesne denilir Bu durumda, geçişli fiil, yalnızca yükleme hâlini zorunlu etkilenen öge olarak isteyen fiil değildir, yönelmeli veya çıkmalı nesneye ihtiyaç duyan fiiller de geçişli fiildir.

Şimdiye kadar bazı nesnelerin yönelme hâli ile de fiile bağlanabileceğini izah ettik. Hem Emre³⁰ ve hem Sinanoğlu³¹ bir başka şeye daha işaret ediyorlar:

Bazı fiiller, biri yüklemeli, biri yönelmeli olmak üzere iki nesne almaktadırlar. Yani hem yönelmeli hem yüklemeli zorunlu etkilenen öge alan bu fiillere de çift geçişli fiil (ditransitive) diyebiliriz. Bu durumda fiiller, nesne alma durumları açısından **geçişsiz**, **geçişli** ve **çift geçişli fiiller** diye üçe ayrılırlar.

Konuya açıklık getirmek için Türkçe Sözlükteki³² hem yönelmeli hem yüklemeli öge alan, çatı eki almamış fiilleri aşağıdaki tabloda görelim:

Yönelme ve yükleme hâlinde iki zorunlu öge isteyen fiillerin listesi:

ada-, as-, ata-, at-, başışla-, bağla-,bahşet-, ban-,bele-,bırak-, boya-, bula-,buyur-,cebret-, contala-,çak-, çek-, çivile-, danış-,daya-,devret-, dik-,dire-,diz-dola-,dök-,ebrula-,ek-₂, ekle-₂, eklemle-, fısılda-, gammazla-, giy-, göm-, hakket-, hasret-, kapla-, iğnele-, kat-, kaydet-, kaz-³³, kirala-, leffet-, lütfet-, mezcet-, mihla-, muştula-, müjdele-, nakşet-, nasbet-, nezret-, sağla-, sağ-, sakla-, sal-, sapla-, sar-, sat-, ser-,sor-,sok-³⁴, söyle-, sun-, sür-, taşı-, tazele-, temizle-, tıka-, tak-, tosla-, ula-, ur-, uyarla-üfle-, vakfet-, ver-, vur-, yay-, yor-, zorla-, zumla-

Hem yönelmeli hem yüklemeli öge alan fiilleri bir de örnekler üzerinde görelim³⁵:

ada- : *Arkadaş, ben kendimi bu işe adadım*, örneğinde görüldüğü üzere **ada-**eylemi hem **kendimi** hem de **bu işe** ögelerini zorunlu olarak istemekte ve iki öge de yapılan eylemden etkilenmektedir.

as-: *Ceketini dolaba as.* bu cümlede de **as-** eyleminin gerçekleşmesi için hem **ceket**, hem de **dolap** zorunludur ve her ikisi de **as-** eyleminden etkilenmektedir.

ata-: *Köyümüzdeki öğretmeni kasabaya atadılar.* **ata-** eyleminin gerçekleşmesi de hem **köyümüzdeki öğretmeni** ve **kasabaya** ögelerine bağlıdır ve her iki öge de eylemden etkilenmiştir.

at-:*İnsanlar denize takma dişlerini bile atmışlar.* Bu örnekte **at-** eyleminden **takma dişler** ve **deniz** etkilenmektedir ve **at-** eyleminin gerçekleşebilmesi için, atılacak varlık ve atılacak yerin olması zorunludur.

bağla-: *Atı bahçedeki çam ağacına bağlamışlardı.*

Bu örnekte de bağlama eyleminin gerçekleşebilmesi için bağlanacak varlık kadar bağlanacak yer de zorunludur. Ayrıca bağlama eyleminden **at** yanında **bahçedeki çam ağacı** da etkilenmektedir.

ban-: *Ekmeğimi tuza banarım.*örneğinde de **ban-** eyleminin gerçekleşebilmesi hem **ekmeğe** hem de **tuza** bağlıdır ve ikisi de eylemden etkilenmektedir.

²⁶ Rasim Şimşek, **age**, s. 111-115.

²⁷ Samim Sinanoğlu, **age**, s. 368-371.

²⁸ Hatire A ALİYEVA,**age**, s. 158-161.

²⁹ Muhsine Börekçi, **age**, s. 487-499.

³⁰ A.Cevat Emre, **age**, s. 128

³¹ Samim Sinanoğlu, **age**, s. 368-371.

³² **Türkçe Sözlük I-II**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005.

³³ Türkçe Sözlükte yüklemeli ve yönelmeli öge aldığı belirtilmiştir, ancak **kaz-** fiili yönelmeli ögeyi zorunlu olarak istememektedir. *Toprağı kazdım, çiçekleri ekdim.*

³⁴ Türkçe Sözlükte yalnızca yüklemeli öge aldığı belirtilmiştir, ancak **sok-** fiili yönelmeli ögeyi de zorunlu olarak istemektedir.

³⁵ Örnekler herhangi bir metinden alınmamış olup, durumu net olarak gösterecek basit cümleler oluşturulmuştur.

bele- *Ellerini una beleyecek, ondan sonra kıymadan küçük toplar yapacaksın*, örneğinde görüldüğü gibi **bele-** eylemi zorunlu olarak hem **una** ögesini hem de **ellerini** ögesini istemekte ve yapılan eylemden her iki öge de etkilenmektedir.

bula- *Üstünü başını toza toprağa bulamıştı*, cümlesinde de iki zorunlu ögemiz var ve iki öge de yapılan eylemden etkilenmektedir.

cebret- *Bizi erken yatmaya cebretti*, örneğinde de iki zorunlu öge var ve ikisi de yapılan eylemden etkilenmektedir.

çak-: *Çiviye duvara çaktım*, **çak-** eyleminin gerçekleşmesi için **çiviye** ve **duvara** ihtiyaç vardır ve her iki öge de yapılan eylemden etkilenmektedir.

çek-: *Salatayı önüne çek*. Bu örnekte de iki öge de zorunlu öge olup, yapılan eylemin etkisindedirler.

çivile- : *Kulağımı duvara çivilerim*. Bu örnekte de **çivile-** eyleminden iki öge de etkilenmekte ve çivileme eyleminin gerçekleşmesi için her iki öge de zorunludur.

danış-: *Yatay geçiş işlemlerini nasıl yapacağınızı öğrenci işleri bürosuna danışacaksınız*. **Danış-** eyleminin gerçekleşmesi, danışılacak bir şeye ve danışacak birine bağlıdır ve eylemin etkisi iki öge üzerinde de hissedilmektedir.

daya-: *Sırtını bir duvara dayamasa idi düşecekti*. **daya-** eyleminin gerçekleşmesi için **duvar** ve **sırt** zorunludur, ikisi de **daya-** eyleminden etkilenmektedir.

devret-: *Bütün kitaplarımı, bölüm kitaplığına devrediyorum*. **devret-** eyleminden **bütün kitaplarım** da **bölüm kitaplığı** da etkilenmektedir ve eylemin gerçekleşmesi için ikisi de zorunludur.

dola-: *Unutmamak için parmağına ip dolamıştı ama ne fayda! Ne ? İp Nereye ? Parmağına*. **Dola-** eylemi her iki ögeyle ve iki ögenin üzerinde gerçekleşmektedir.

dök-: *Üstüne çay döktüğü için eve gitmek zorunda kaldı*. **dök-** eyleminin etkisi hem **çay** hem de **üst** üzerine geçmektedir.

ek-2 : *Tarlaya tohumları ekti*. Bu örnekte de her iki öge de zorunlu olup, **ek-** işinden etkilenmektedirler.

Aşağıdaki diğer örneklere de bu açıdan bakıldığında, aynı şekilde, eylemin gerçekleşmesinin biri yüklemeli biri yönelmeli olmak üzere iki ögeye de bağlı olduğu ve eylemin etkisinin her iki öge üzerinde de olduğu görülmektedir:

ekle-2: *Senin paranı da benimkine eklersek sinema parası çıkar*.

fısılda-: *Sorunun cevabını sana fısıldamıştım*.

gammazla-: *Düşmana bizi gammazladığını yıllarca kimse bilmedi*.

göm-: *Savaştan sonra kaçanlar altınlarını toprağa gömmüşler*.

hasret-: *Bütün zamanını bu araştırmaya hasrettiği için çocuklarını epeyce ihmal ettiğinin farkındaydı*.

kat-: *Süte su katmışlar*.

kaydet-: *Resimleri bilgisayara kaydetmiş*.

mihla-: *Bakışları, adeta beni olduğum yere mihlamıştı*.

muştula-: *Babama kardeşimin doğduğunu muştuladım*.

müjdele-: *Sınavı kazandığımı aileme müjdeledim*.

nakşet-: *Sesini beynime nakşetmiş, adeta başka ses duymuyordum*.

nasbet-: *Sular İdaresi Müdürlüğüne kendisinin yerine arkadaşımı nasbettiklerini duyunca pek de sevinmemişti.*

nezret-: *Rahmetli bütün hayatını hayvanlara nezretti.*

sağla-: *Bize bu imkânı sağladığınız için, size minnettartız.*

sakla-: *Kitapları buraya saklamıştım.*

sal-: *Arkasına kaç kere adam saldım, ama hâlâ ortada görünmüyor.*

sapla-: *Bıçağı karnına saplamış.*

sar-: *Kuşağı beline sarmalısın.*

sat-: *Malları kime satacağız.*

ser-: *Örtüyü masaya serdim.*

sor-: *Soruları kime soracaksın?*

sok- (sözlükte yok): *Parmağımı gözüne sokmadım, herhâlde.*

söyle-: *Çocuklara bunları söylemiştim.*

sun-: *Konuyu sınıfa sen sunacaksın.*

tıka-: *Gazeteleri borunun ağzına tıkamışlar.*

tak-: *Kulağına hiç küpe takmazdı.*

ula-: *Parçaları birbirine uladım.*

uyarla-: *Konuyu bizim hayatımıza uyarlamışlardı.*

vakfet-: *Hayatımı sana vakfettim.*

ver-: *Bütün kazandıklarını karısına vermişti.*

yay-: *Sofra bezini yere yaymıştı.*

Sonuç

1. Nesnenin yüklem etkisini üzerine alan, öznenin yaptığı eylemden etkilenmiş varlık ya da niteliği gösteren zorunlu öge olduğu hemen her araştırmacının birleştiği bir gerçektir.
2. Nesneyi geçişli fiiller alır. bak- , kıy- , başla- fiilleri Banguoğlu³⁶ ve Börekçi³⁷ gibi bazı araştırmacılar tarafından geçişli olarak kabul edilmiştir.
3. Geçişli olarak kabul edilen başla-, bak-, kıy- gibi fiillerde fiilin etkisi yönelmeli bir öge üzerinde görülür.
4. O hâlde bazı fiiller yönelmeli nesne almaktadırlar. Bu durumda geçişli fiillerin zorunlu ögesi olan nesneyi, sadece yükleme hâli almış ögeyle sınırlayamayız.
5. Bu açıdan bakınca yukarıda listesini ve örnek kullanımlarını verdiğimiz fiiller de hem yüklemeli hem yönelmeli olmak üzere iki nesne istemektedirler. Bu tür fiillere de çift geçişli fiiller (ditransitive) diyebiliriz. O hâlde fiilleri nesne alma durumlarına göre **geçişsiz**, **geçişli** ve **çift geçişli** fiiller olarak üç grupta inceleyebiliriz.

³⁶ Tahsin Banguoğlu, *age*, s. 528.

³⁷ Muhsine Börekçi, *age*, s. 487-499.

Kaynaklar

- ALİYEVA Hatire A, “Türkiye Türkçesinde İsmi Hâlleri ve Nesnenin İfade Vasıtaları”, **V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri**, TDK Yayınları, Ankara 2005.
- BANGUOĞLU Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Yayınları, Ankara 1995.
- BİLGEGİL Kaya, **Türkçe Dilbilgisi**, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul 1963, s. 31-32.
- BOZ Erdoğan, Türkiye Türkçesinde +Dan Ekli Nesne Ögesi Üzerine, **V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri**, TDK Yayınları, Ankara 2005.
- BÖREKÇİ Muhsine, Türkçe Öğretimi Açısından Çatı Kavramı, **V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri**, TDK Yayınları, Ankara 2005.
- DENY Jean, **Türk Dili Grameri**, Çev: Ali Ulvi Elöve, TDK Yayınları, Ankara 1941.
- DİZDAROĞLU Hikmet, **Tümcebilgisi**, TDK Yayınları, Ankara, 1974, s. 77.
- ECKMANN Janos, **Çağatayca El Kitabı** (Çeviren Günay Karaağaç), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1988.
- GÜNAY Turgut, **Rize İli Ağzları**, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara 1978.
- EKER Süer, **Çağdaş Türk Dili**, Grafiker Yayınları, Ankara 2004, s. 455-456.
- EMRE A. Cevat, Türkçede Cümle, **TDAY- Belleten 1954**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1954, s. 128.
- ERGİN Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1972, s. 400.
- KARAMANLIOĞLU Ali Fehmi, **Kıpçak Türkçesi Grameri**, TDK Yayınları, Ankara 1994.
- KAHRAMAN Tahir, **Çağdaş Türkiye Türkçesi Dilbilgisi**, Ankara, 1996.
- KARAHAN Leyla, **Türkçede Söz Dizimi**, Akçağ Yayınları, Ankara 2005, s. 25.
- KORKMAZ Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara 2003.
- _____ Batı Anadolu Ağzlarında Yazı Dilinden Ayrılan İsim Çekim Ekleri ve Fonologie- Morfologie Bağlantısı, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar C. 2**, TDK Yayınları, Ankara 2005.
- SİNANOĞLU Samim, Basit Cümlede Nesne ve Tümleç, **Türk Dili**, C. 6, S. 67, TDK Yayınları, Ankara 1957, s. 368-371.
- ŞİMŞEK Rasim, **Örneklerle Türkçe Sözdizimi**, Kuzey Gazetecilik ve Matbaacılık ve Ambalaj San. AŞ, Trabzon 1987.
- Türkçe Sözlük I-II**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005.